

ואולם לענין חסימה בקול מבואר בחינוך שלוקה, ואפשר שלדעתו תלוי באופי הכללי של הלאו. או מפני שבדיבורו נעשה שינוי במציאות, והרי זה כתמורה – עתוס' שבועות כ"א. ועוד. ונראה שכן היא דעת הערוך המובא בתוס' במכות ד' (ד"ה הא) לענין מקיים כלאים). ויש אומרים שאם עבר במעשה לוקה ואם שלא במעשה אינו לוקה (תוס' מכות ד'; וע"ע תוס' פסחים סג רע"ב ועוד). ע"ע: ירושלמי שבועות ג, ז; תוס' נזיר יז. ובהגהה; משנה למלך יסודי התורה ה, ח ד"ה ודע דאחר; שער המלך חמץ א; מנחת חן ה, ג; 'חדושי הגרי"ז' כאן; דובב מישרים ח"א כז; דבר שמואל פסחים כד: אות ג. פירוט נוסף בדיני לאו שאין בו מעשה, במכות ד.

ב. תנן, הממיר סופג את הארבעים. ואמרו בדעת רב שתנא דידן סובר כרבי יהודה שלוקין על לאו שאין בו מעשה, אבל אנו אין נוקטים כן הלכך אינו לוקה. ואולם בשם רבי יוחנן אמרו שלוקים על תמורה לדברי הכל. ופירש רבי יוחנן שאין זה כלאו שאין בו מעשה מפני שבדיבורו עשה מעשה – חלות התמורה. הרמב"ם (ריש הלכות תמורה) חשבו כלאו שאין בו מעשה ואעפ"כ לוקה ארבעים, וזהו אחד משלשה דברים היוצאים מן הכלל כנ"ל. וכנראה פסק דלא כרבי יוחנן (עפ"י כסף משנה. וע' באחרונים הסברים רבים לשיטתו). התוס' צדדו לפי תירוץ אחד שלוקה שמונים משום הכפלת הלאוין. ואולם יש אומרים שלפי האמת נקטו התוס' שלוקה ארבעים רק כתבו שמלשון המשנה אין הכרח (עפ"י חדושי ובאורים. וע' לח"מ ריש הל' תמורה ועוד).

חיובי שבועות שוא ושקר בודון ובשגגה, נתבאר בפירוט בשבועות ג"ד כ-כא.

דפים ג – ד

ד. המוציא שם שמים לבטלה, מה דינו והיכן אזהרתו?

מבואר בגמרא שהמוציא שם שמים לבטלה אינו לוקה, שאין בו אזהרת לאו אלא אזהרת עשה, את ה' אלקיך תירא (או גם מאם ליראה. שיטמ"ג ג: אות יב).

א. המברך ברכה לבטלה, כתב הרמב"ם (ברכות א, טו) שהרי זה נושא שם שמים לבטלה וכנסבע לשוא הוא. יש מפרשים (נשמת אדם ה, א; חזו"א או"ח קלז, ה. וע' אבן האזל ברכות א, יג-טו) שאין כוונתו ל'לא תעשה' דאורייתא, שהרי כאמור אפילו במוציא שם שמים לבטלה אין 'לאו', כל שכן כשאומר דרך ברכה. ולפי זה נראה שהמברך ברכה שאינה צריכה, אפילו 'עשה' אין בו שהרי אמר ברכה ותהלה לה, אלא איסור דרבנן יש שמשנה ממטבע שקבעו בברכות, וסמכו חכמים איסורם א'לא תשא' (כמבואר בברכות לג.). וכן דעת בעלי התוס' וכמה ראשונים שהאומר ברכה לבטלה אין בו אלא איסור דרבנן (עתוס' ר"ה לג. רא"ש קדושין פ"א מט; תר"י ברכות פרק ת; ר"ן ר"ה; ספר החינוך תל ועוד). [ורשאי אדם לנסח תפילה ותהילה לה, ורק דרך ברכה שקבעו חכמים – אסור לבטלה. חזו"א שם, וע"ע בדבריו שם כה, ח ובחלק אה"ע סג, כג].

ואולם המגן-אברהם (סו"י רטו. וע' בדבריו קכח סק"ב) כתב בדעת הרמב"ם שברכה שאינה צריכה אסורה מדאורייתא. וכ"כ הגרעק"א (בתשובה כה) וברכי יוסף ועוד פוסקים.

[יש מפרשים הטעם, שלרוב חשיבותה של הברכה הרי דינה כשבועה, ולכך היא חמורה מהוצאת שם לבטלה בעלמא (ע' מנחת שלמה ח"ב ג).

ושמא אין איסור תורה אלא בברכה שאינה שייכת כלל, כגון שמברך על מצוה שאין זמנה עתה, אבל כל שיש בדבריו משמעות שבה, אין איסור תורה. ואפשר שגם החזו"א סובר כחילוק זה, ובוה מיושבים דבריו עם מה שכתב הרמב"ם בתשובה (קכד, במהדו' בלאו) שברכה שאינה צריכה איסור דאורייתא הוא – ששם מדבר על ברכת המגילה בט"ו לבני י"ד.

ע"ע: חות דעת קי בית הספק; משנ"ב רטו סק"כ; אור לציון ח"א או"ח ז; חדושי הגר"ר בנגיס ו; העמק שאילה נג, ב; אג"מ או"ח ח"ב יח].

ב. בכלל איסור הוצאת שם שמים לבטלה האסורה מהתורה, כל השמות הקדושים שנקרא בהם הקב"ה, כגון א-ל, אלקים, צבאו-ת וכד' (עפ"י נמוקי יוסף נדרים ז, כפי שפרש דבריו בשו"ת אחיעזר ח"ג לב, ב).

ובלשון לעז, הגם שמשמע מדברי רבנו ירוחם (יד, ה) לאסור, להלכה נראה שאין בזה איסור, כדברי הרמב"ם והריטב"א, וכמו שנקט הגרעק"א (בתשובה כה) והמנחת-חינוך סט (עפ"י אחיעזר ח"ג לב, ג). וכ"כ בתשובת הגר"ח זוננפלד כו).

ובמשנה ברורה (רטו סקי"ט) הביא מאחרונים לאסור [אך מדוקדק מלשונו שאינו חמור כהוצאת שם שמים בלשון הקדש אלא אסור מדרבנן]. וכן משמע באגרות משה (או"ח ח"ד מ, כז) שנהגים בדבר איסור. ושם אסר לעשות כן אף בדרך ברכה, ולכן הורה שבספק ברכות אין לומר 'בריך רחמנא...!', וכבר כתב כן החת"ס בחדושי ריש נדרים. וע"ע בכללות הענין במנחת שלמה ח"ב ג; בית ישי טז].

ג. בכמה ספרי קדמונים נמצא שהמוציא שם שמים לבטלה עבר על לאו ד'לא תשא' (הגהות מרדכי ב"מ תמג; מהרש"א שבעות), ותמהו על כך אחרונים (דברי אמת דף סו; פתח עינים כאן) מסוגיתנו. ואולם כבר נמצא כן בשאלתות דרב אחאי גאון (יתרו נג. וע"ש בהעמק שאלה. וי"מ דברי השאלות רק כשמשתמש בהזכרת השם לשקר ולרמאות וכד', אבל לא במוכיר ש"ש סתם. ע' מנחת שלמה ח"ב סו, י א).

ד. אפיקורוס שאינו מאמין בקדושת השם, שהזכיר שם שמים לבטלה – ברור שעובר בעשה. ויש צד לומר שאפילו כשמברך ברכה עובר בכך, שהרי אין ברכתו ברכה מפני שמדמה שזה כשאר דברים ואינו בכוונה להשי"ת, ונמצא שהזכיר שם שמים לבטלה. אך אפשר כיון שלפי דיבור פיו אינו לבטלה, אין להתחשב במה שבלבו. ונפקא מינה לדינא, אם רשאים לומר לאדם שכזה שיברך ברכה (עפ"י אגרות משה או"ח ח"ב ג).

ה. נראה שכשם שהזכרת שם שמים לבטלה אסורה משום 'את ה"א תירא', כמו כן אסור מן הדין לכתוב שם השם לבדו על כל חפץ שהוא, מפני אותו הטעם [גם אם כתיבה אינה כדיבור] (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ב קלו, א. וע"ע אחיעזר ח"ב מת, ב לענין הצלת כתבי הקדש משום 'את ה"א תירא').

דף ד

ה. א. המקדים תרומה לביכורים, מעשר שני למעשר ראשון וכן בשאר הפרשות, מה דינו? ומה הדין כשקרא להם שם בבת אחת?

ב. לאו הניתק לעשה, האם לוקים עליו? מה הדין בדבר שמוזהרים עליו בשני לאוין ואין בו אלא מצות עשה אחת?

שאלות ותשובות למסכת תמורה

א. המקדים תרומה לביכורים עבר באזהרת מלאכתך ודמעך לא תאחר; והסיקו שלדברי רבי יוסי ברבי חנינא פטור ממלקות משום שהוא לאו הניתק לעשה – מכל מעשרתיכם... מכל מתנתיכם תרימו את כל תרומת ה'. ולדברי רבי אלעזר לוקה. וכן במקדים מעשר שני למעשר ראשון וכד' (ע' מקור הדבר ברש"י ותוס' ובמפרשי המשנה תרומות ג), ואף בכגון שהיו לפניו שתי כלכלות והפריש מעשר שני מן האחת קודם שהפריש מעשר ראשון מהאחרת.

א. הפריש שתיהן כאחת, מבוואר בתוס' עפ"י הירושלמי שעובר ב'עשה' כיון שלא הקדים את הראשון, אבל לא ב'לאו' כיון שלא הקדים את השני לראשון, אבל הקדים השני לראשון – עובר בלאו ובעשה.

ו"א שאם הפריש בבת אחת אינו עובר (עפ"י קרית ספר תרומות סו"ג).

ב. ישנה דעת תנאים בירושלמי (תרומות ג,ג) שהמקדים תרומה לביכורים אינו עובר.

ג. הרמב"ם (תרומות ג,כג) פסק שאינו לוקה.

ד. הפריש מעשר לתרומה קודם מירוח התבואה, אינו עובר על הלאו (עפ"י רש"י שבת כז: ומשמע אף משום ההקדמה לביכורים פטור, וכמוש"כ רש"י כאן בד"ה אלו ביכורים) שרק מגמר מלאכה הוקבעה לביכורים). ובירושלמי (תרומות ג,ג) נסתפקו בדבר. וכן יש מדקדקים מדברי רש"י בביצה (יג). שעובר. (ע' מנחת חינוך עב שנסתפק בדבר. וע"ע דובב מישרים ח"א קכא; שבט הלוי ח"ב קצא וח"ה קונטרס המצוות לא).

ה. עישר את המאוחר תחילה, כתבו אחרונים שמצוה להישאל על הפרשתו כדי שלא יעבור על האיסור (עפ"י מנחת חינוך עב; חזו"א דמאי ד).

ו. לפי דעה אחת בירושלמי (תרומות ג,ג), אינו עובר בלאו זה אלא בשעה שהפריש לבסוף את ההפרשה המוקדמת. ולפי"ז יש מי שכתב שאם הפריש תחילה את המאוחר, אסור לו להפריש את המוקדם עתה אלא יתן במתנה את הפירות לאחר והוא יפריש בהתר (עפ"י חדושי הגר"ז בנגיס ח"ב לט,ו).

עוד בענין זה, ע' בספר חדושים ובאורים; שבט הלוי ח"ב קצא.

ז. לדברי הרמב"ם (מעשר ט, עפ"י ספ"א דמאי), בדמאי אין איסור לכתחילה להקדים מעשר שני לראשון. ואולם בתוס' בסוגיתנו אין נראה כן [ומ"מ דבריהם קשים מה שייך מלקות בדמאי, וכבר תמה בשפ"א על דבריהם].

ב. לאו הניתק לעשה – אין לוקים עליו, כגון המקדים תרומה לביכורים. כן אמר רבי אבין בדעת ר' יוסי ברבי חנינא. (וייתכן שגם ר' אלעזר שאמר לוקה אינו חולק אלא סובר שאין בדבר 'עשה'. ואולם אביי סבר שלוקים על אף שיש בו עשה).

יוצא מן הכלל הוזה כהן שאנס את הבתולה ולקחה לאשה וגרשה, שלוקה משום לא יוכל שלחה אעפ"י שיש שם 'עשה' (ולו תהיה לאשה) – לפי שריבתה תורה בכהנים קדושה יתירה (הלכך חמור דינם מישראל ללקות אפילו על לאו שניתק לעשה (רש"י). והתוס' פרשו הואיל ונאסר לכהנים גרושה, הרי לגביהם אין 'עשה').

וכן אם ישנם שני 'לאוין' ו'עשה' אחד – לוקה, כגון תמורה.

א. מבוואר בתוס' שאם העשה נכתב בסמיכות ללאו [והיא מצוה מעשית] כגון שריפת נותר, או אפילו אינו סמוך אלא שאין קיום לעשה אלא לאחר הלאו כגון השבת גולה – הדבר מוסכם ומפורש שאין לוקים. לא דנו כאן אלא בעשה שאינו סמוך ללאו והוא מתקיים גם ללא הלאו, או בדבר שאי אפשר לקיימו בידיים, כגון עשה דתמורה 'והיה הוא ותמורתו יהיה קדש'.

ג. לדברי הרמב"ם (חמץ א, ג) הקונה חמץ בפסח או מחמץ עיסתו – לוקה. ואין זה לאו הניתק לעשה מפני שיש שם שני לאוין, בל יראה ובל ימצא (עפ"י שער המלך שם ועוד. ועפ"י ש טעמים נוספים; ש'תשבי'תו' קודם ללאוין, מערב פסח; משום שכבר ביטל העשה מיד כשעבר על הלאו; שאין העשה מתקן הלאוין למפרע). והתוס' (בפסחים כט סע"ב צה סע"א) כתבו שאין לוקים על כך משום לאו הניתק לעשה.

ג. במסכת מכות (טו) נחלקו אמוראים האם לוקים על לאו שקדמו עשה. ובסוגיתנו שאמרו אינו לוקה, נוקטים כמאן דאמר אין לוקים עליו (עפ"י שיטמ"ק. ואולם בתוס' (ה. ד"ה אמר) מ' דאתיא אף כמ"ד לוקין).

ד. ביטל בידים את אפשרות קיום העשה, או אפילו אינו חפץ לקיימו, יש אומרים שאין לוקים עליו (ע' בהרבה במכות טו טז).

ה. יש גורסים בגמרא לשון נוספת ולפיה כל לאו שכולל יותר מהעשה – אין העשה מנתק הלאו, כגון תמורה שהלאו כולל ציבור ושותפין ואילו העשה אינו אלא ביחיד (עפ"י ר"ג ושיטמ"ק. וכ"כ הרמב"ם ריש הל' תמורה. ע"ע בענין זה בשו"ת דובב מישרים ח"א קכא).

דפים ד – ו

1. דבר שאמרה תורה אל תעשהו, ועבר אדם ועשהו, האם הועילו מעשיו אם לא?

אביי אמר: כל דבר שאמרה תורה אל תעשה, אם עשהו – הועיל מעשהו, שאם לא כן על מה הוא לוקה. ורבא אמר: לא הועילו מעשיו, ומה שלוקה – על שעבר על מאמר ה'. ומבואר בגמרא שיש מצוות הרבה שגילה הכתוב בהן שהעובר הועילו מעשיו, ויש הרבה שגילה הכתוב שלא הועילו. ומחלוקת אביי ורבא מצד הסברא ללא גילוי הכתוב. ולפירוש אחר ברש"י, נחלקו האם שינוי קונה, כגון גזל עצים ועשאים כלים – האם הועילו מעשיו לקנותם ואינו חייב אלא לשלם כשעת הגזילה, אם לא.

א. מבואר בסוגיא שגם בדברים האסורים שאין בהם אזהרה, שייכת בהם מחלוקת אביי ורבא [כגון מה שהקשו מהתורם מן הרע על היפה ועוד] (עפ"י שיטמ"ק. ובפני יהושע סוף גטין חילק בדבר. והקשה עליו בנוב"י (תנינא אה"ע קכט) מסוגיתנו. וע"ע רעק"א כתובות ל; שו"ת חת"ס אה"ע ח"ב סג; שד"ח כללים כ, טז).

ב. יש אומרים שלא אמר רבא אלא בדבר האסור מצד עצמו, אבל דבר שאינו אסור אלא מצד הזמן – אי עביד מהני (בני חיי יו"ד שלד דף ע:).

ויש אומרים: כל שהמעשה הזה יכול להעשות בלא העבירה [כגון השוחט בשבת, שיכול היה לשחטו בחול] – אי עביד מהני (עפ"י ש"ך חו"מ רח. וע' כסברא הו' בחדושים ובאורים ה. ד"ה מיתבי). ויש אומרים: כל שגם אילו לא יועילו מעשיו האיסור נעשה [כגון שוחט בשבת, שגם אם נאמר 'לא מהני' חילל שבת] – אין אומרים בזה 'לא מהני'. לא אמר רבא אלא בדבר שאם נאמר בו 'לא מהני' לא יתקיים האיסור (כן הבינו כמה אחרונים בדברי מהרימ"ט ח"א סט. ע' נתיבות המשפט רח סק"ב; שו"ת רעק"א קכט קעד; בית הלוי ח"א יד; שפת אמת ה רע"א; אבנ"ז אה"ע סוס"י ג. וצ"ע במש"כ בחדושי הגרנ"ט גטין סי' עז).

ואולם יש להוכיח מדברי התוס' שאינם סוברים חילוקים הללו (ע' בכל זה בספר שער המלך הל' גירושין ד, טז).

ג. כתבו ראשונים שהלכה כרבא דאי עביד לא מהני (ראב"ד; החינוך שצג שלט; שו"ת הרא"ש ז, ד; ריב"ש תפח ועוד).

ובדעת הרמב"ם נחלקו הדעות. יש אומרים שנקט כאביי [שכן קיימא לן שינוי קונה] (כן היא דעת הלח"מ בכורות ו, ה; משנה למלך מלוה ח, א; רעק"א בתשובה קכט; קצות החשן רפא. וכן כתב להוכיח באבי עזרי שמיטה יג, י [שלכן כהן ולוי שנטלו חלק בבזיה – יש לדייק מהרמב"ם שזכו בה]. וצ"ע בדבריו בהל' סנהדרין כו, ג). ויש חולקים (כן דעת המגיד-משנה; רדב"ז ח"ו ב'סח; מנחת חינוך שלט, כד כז; שסא, ג; חזון איש בכורות כב, ד. וע' גם שושנת העמקים לבעל הפמ"ג יט; דברי חיים מכירה כט; זרע אברהם כ, ט; אבני גזר יו"ד שח וח"מ פח ד"ה והנראה; צאן קדשים ו סע"א; עולת שלמה ה. ד"ה במעשר; שפת אמת ה: ד"ה ורבא ו. ד"ה והשתא; לקוטי הלכות ב'עין משפט' בסוף הפרק; שעורי ר' שמואל ב"ב קל. וע' נתיבות המשפט (ט, א) שבאר פסק הרמב"ם והשו"ע שדיין שנטל שוחד צריך להחזירו, משום שהלכה כרבא דלא מהני. וע"ע שער משפט שם; חדושים ובאורים).

ד. יש אומרים שבאיסורים שיש בהם חיוב מיתה וכתת אין אומרים בזה 'לא מהני' (ע' זכר יצחק מו בשם הגר"ר כ"ץ).

ה. המקדש אשה האסורה עליו ב'כרת' שאין תופסים לו בה קידושין; כתב בשיטמ"ק שאפילו לרבא אינו לוקה [כי 'לא תקח' שנאמר בחייבי כריתות, לא בא ללאו אלא לגלות שאין קידושין תופסים בהם] (וכן דעת הריטב"א בקדושין עח. וע"ע בטעם הדבר בספר המקנה שם סו עה:). ויש אומרים שלוקה (עפ"י החינוך רו [וע"ש במנ"ח ובסי' רסו, יד]; סמ"ג ל"ת קח; יראים רטז).

ו. השוחט בשבת, לדברי הכל שחיטתו הועילה. וכבר נתנו בדבר כמה וכמה טעמים שאין אומרים בזה 'אי עביד לא מהני' (ע' בספרים המצוינים לעיל, ובאבי עזרי סנהדרין כו, ג אותיות י-יא). ז. לא נחלקו אביי ורבא אלא באיסורי תורה, אבל באיסורי חכמים אי עביד מהני אף לרבא (שו"ת הרדב"ז ח"ו ב'סח).

ח. הנשבע שלא לגרש את אשתו ועבר וגרשה, כתבו התוס' (ו. ד"ה אמר) שיש לומר שאפילו לרבא מועילים מעשיו כיון שבדה את האיסור מלבו ואינו כאיסור שאסרה תורה (וכן נקט למעשה בשו"ת הרדב"ז ח"ו ב'סח). ויש חולקים (ע' הגהות מרדכי ספ"ג דשבועות בשם ר"י בר פריץ. ויש פוסקים שנקטו כן להלכה להחמיר. עפ"י שו"ת מהר"ו קנו; רשד"ם יו"ד קטו. מובא בפתח עינים). ויש מפרשים שלא עלה על הדעת לומר שאינו גט אלא הנידון אם מחויב להחזירה (ע' קצות החשן רח; נובי"ת אה"ע קכט; משיב דבר ח"ב ד ה פו. עע"ש לענין נשבע שלא למכור ומכר. וע"ע בספר בית ישי לה הערה א).

דפים ה - ו

ז. מי שעבר ועשה את האיסורים דלהלן, האם הועילו מעשיו אם לאו? והאם לוקה עליהם?

א. האונס שגירש את אנוסתו.

ב. התורם מן הרע על היפה.

ג. התורם ממין על שאינו מינו.

ד. הפודה חרמי כהנים.

ה. הפודה בכור בהמה טהורה ומעשר בהמה.

ו. הקדים תרומה לביכורים.